

Nogle Oplysninger om Odense Tugthus i Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

I sin Bog »Fængselsvæsenet i Danmark« behandler Stuckenberg Odense Tugt- og Forbedringshus ud fra et Materiale, der navnlig oplyser om Forholdene ved Anstaltens Stiftelse samt om den indre Tilstand efter 1817, fra hvilket Aar der findes ført en »Deliberationsprotokol«, efter hvis Udvisende Forf. mener at kunne fastslaa, at Tugthuset har været ledet med en ret fast Haand, og at Inspektøren har været mere myndig og pligtopfyldende, end Reglen ellers var den Gang ved de danske Strafanstalter. Det er nu muligt, at nævnte Protokol giver et Billede af de virkelige Forhold; men det er jo ogsaa muligt, at det taalmodige Papirs Indhold ikke ganske stemmer med disse. I første Fald maa et betydeligt Systemskifte være foregaaet siden 1808—9. Som Supplement til Stuckenbergs Oplysninger og Kilder skal jeg her fremdrage en interessant Dom, afsagt af den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret d. 12. Marts 1809*), som noget skærper Odense Bytings Dom af 29. August 1808. Sidstnævnte Dom havde paalagt Tugthusets Underinspektør og Bogholder Peder Nyeboe for »adskillige Misligheder« en Bøde til Fattigkassen af 30

*) Ørsted: Arkiv f. Retsvidenskaben og dens Anvendelse. 1827. S. 336—47.

Rdrl. samt Udredelsen af et ret betydeligt Aktorsalær, hvorimod det ikke ses af Overretsdømmen, at der var paalagt den ligeledes tiltalte Spindemester Raun nogen Straf for det af ham udviste Forhold. Præmisserne til Overrettens Dom og den deri stedfindende Gennemgang af forskellige Klagepunkter give et Billede af Tugthusets Forhold, der ikke ser saa lyst ud, som det skitseres af Stuckenberg.

Blandt de forskellige Ankeposter findes først en Del, der enten erklæres for ubeviste, eller i hvert Fald ikke kunne lægges de tvende Tiltalte til Last, hvilket navnlig gælder om Ankerne mod den almindelige Tilstand i Tugthuset, først og fremmest om Klagen over Kostens Usselhed og Uforsvarlighed. Maden, som kontraktmæssig leveredes af Tiltalte Nyebøe, er vel af forskellige Vidner og Deponenter erklæret for slet, ligesom Tugthusets Direktion — bestaaende af Stiftamtmand og Biskop — paa Forespørgsel fra Aktor have tiltraadt denne Udtalelse med Tilføjende, at de have maattet paalægge Inspektørerne for Anstalten jævnlige at indfinde sig paa Tugthuset ved Spisetiderne for at paase Fødens Forsvarlighed. Alligevel fritager Dommen Nyebøe for Ansvar paa dette Punkt og gør det ud fra en ejendommelig dobbeltsidig Betragtning, idet man dels ikke tillægger de afgivne Vidneforklaringer større Troværdighed, da de hidrøre fra Personer, der »næsten alle« ere eller have været Tugthusfanger, medens mange andre mere troværdige Vidner have udtalt sig for Kostens Forsvarlighed (tilbage bliver jo rigtignok den af selve Direktionen afgivne Erklæring!), dels gør gældende, at i Forhold til den Betaling, Tugthuset erlægges for Maden, maa denne anses endog for bedre, end man kunde vente. Da nu den foreliggende Sag kun drejede sig om Leverandørens Ansvar, er det vel for saa vidt rigtigt, at dette bedømmes i Forhold til den Betaling, han faar for sin Leverance. Men Dommen gør det paa den anden Side overordentlig sandsynligt, at Kosten har været elendig. Lige saa helskindet slipper Nyebøe fra Sigtelserne for, at Vandet har været for-

dærvet, og at Arbejdsstuerne have været utilstrækkelig opvarmede; disse Beskyldninger ere ikke tilstrækkelig beviste. Derimod faar man Indtrykket af, at det under Sagen er oplyst, at der har været utilstrækkelig Pleje for de syge i Anstalten, at de ikke have faaet passende Kost, og at man ikke har sørget for at adskille dem fra de sunde, samt endelig, at Fangernes Sovesteder ikke have været, som de burde. Ansvar for disse Mangler lægger Dommen over paa Anstaltens Læge og paa Nyeboes »Foresatte«. Nu er der ved dette sidste Udtryk at bemærke, at Underinspektøren i Følge en af Nyeboe selv i 1797 afgiven Erklæring var den højeste paa Stiftelsen værende, lønnede Embedsmænd, og at hans Foresatte, Direktionen og Inspektørerne, kun førte et Tilsyn ved mer eller mindre regelmæssige Besøg. Og dog paalægger Dommen ikke Underinspektøren noget Ansvar for disse Mangler, bebrejder ham end ikke, at han ej har gjort Indstilling om dem til Inspektørerne!

Ved en af H. R. den 4. Septbr. 1806 stadfæstet L. O.-samt H. og St. R. Dom af 4. August s. A. *) var Fange i Odense Tugthus, Erik Lykke, for Mord paa en sammesteds indsat Dreng; forøvet ved et Slag med en Sten i Panden og et Knivstik i Underlivet, dømt til Kagstrygning, Brændemærke og Rasphusarbejde paa Livstid samt Boeslods Forbrydelse. I Anledning af denne Dom var der fremført den Beskyldning, at nævnte Erik Lykke skulde have været Genstand for Mishandling i Tugthuset, dels ved at bruges til for haardt Arbejde, dels ved at faa Prygl, fordi han ikke kunde forrette dette, hvilken Mishandling skulde have indgivet ham den Lede til Livet, hvis Udslag det af ham forøvede Mord maa anses for at være. Det første Punkt blev imidlertid modbevist ved Vidneerklæringer om, at Lykke den meste Tid havde været anvendt til det letteste Arbejde, som var Uldplukning, ved hvilken Lejlighed det tillige oplyses, at Uldskrubningen var det sværeste og Hasperiet et

*) Findes i Ørsted: Arkiv o. s. v. 1825. S. 311 — 7.

•taaleligt• Arbejde. Hvad Pryglene angaar, da er Sigtelsen herfor navnlig rettet mod Spindemester Raun. Imidlertid er det oplyst, at de Prygl, denne har tildelt saavel bemeldte Lykke som de andre Fanger, stedse have været motiverede ved Dovenskab og Genstridighed. Og at selv underordnede Opsynsbetjente i en Strafanstalt maatte være berettigede til paa egen Haand at anvende korporlig Straf i saadanne Tilfælde, det støtter Dommen i fuldt Alvor paa, at endog Tyende og Hovfolk, skønt frie Mennesker, ere undergivne deres Husbonds Revselsesret, og at særlig for Hovfolks Vedkommende denne Rets Udøvelse af Husbonden kan overlades Opsynsmanden ved Arbejdet. Denne Analogi turde tilstrækkelig vise, hvor langt Opfattelsen af en Strafanstalt som den omhandlede var fra de med Begrebet om et Tugthus nu forbundne Forestillinger.

Den nys refererede Sag mod Fangen Lykke har dog afsløret en Uorden af grov Beskaffenhed, for hvilken de Tiltalte findes strafskyldige, nemlig at Fangerne have haft Knive hos sig baade Nat og Dag, og det uagtet Fundatsen af 25. Maj 1752 § 11 udtrykkelig foreskriver, at Fangerne ved Indsættelsen skulle visiteres, at de ikke have Knive, Sakse, Fyrtøj eller lignende hos sig. Ligeledes maa det paadrage de Tiltalte Strafansvar, at enkelte formuende Fanger have ej alene skaffet sig en bedre Underholdning end den, Anstalten gav, men endog været fritagne for Arbejde, som andre forrettede paa deres Vegne — et Forhold, om hvilket Dommen med en uventet moderne penitentiær Tankegang erklærer, at det strider mod de idømte Straffes Hensigt og saaledes er til Skade for den offentlige Sikkerhed. Endvidere paalægges der Ansvar i Anledning af, at Fangerne stundom ere gaaede i Byen, tvært imod, hvad god Orden tilsiger, og imod de begge Tiltalte udtrykkelig givne Instrukser. Sidst, og ikke mindst, ville saavel Nyeboe som Raun være at straffe, fordi de stundom have brugt Fangerne til at forrette deres private Arbejde, endog udenfor Arbejdsstuerne. Til sit Forsvar i denne

Henseende gjorde Nyeboe gældende, at det ifølge Tugthusets Fundats var tilladt at bruge de af »Lemmerne«, som forstod sig herpaa, til at forarbejde Fangernes og Betjentenes Sko og Klæder m. v. Men Dommen anfører herimod, at det i hvert Fald da maatte være en Forudsætning, at Betalingen for sligt Arbejde, udført for en Betjent, blev godtgjort Stiftelsen, hvorom der naturligvis ikke har været Tale i de her foreliggende Tilfælde, samt at Arbejdet udførtes paa Arbejdsstuerne. For at Tugthuset ikke skulde lide Skade ved denne Beslaglæggelse af Lemmernes Arbejdskraft til privat Anvendelse, blev det Arbejde, de skulde have udført, hvilket var normeret med et dagligt Pensum, paalagt de andre Fanger i Stedet for! Der frembød sig endog det abnorme Forhold, at Nyeboes og hans Families Klæder syedes (gratis) af Fanger, medens disses egne Klæder tilvirkedes af andre.

Det vil ses, at de Anker, som saaledes med Føje lagdes de Tiltalte til Last, ikke vare smaa, og at saavel disse som det, der var oplyst om de Klagepunkter, man ikke fandt at kunne paalægge Ansvar, tyde paa en slet Tilstand saa vel i sanitær som i ordensmæssig Henseende. Paa den anden Side læser man imellem Linjerne i Dommen et Ønske om at tage lidt mildt paa de Tiltalte, et Ønske, som vel dels er motiveret ved, at det højere Tilsyn med Anstalten har været slet og derfor bærer Skylden for en Del af den stedfindende Slendrian, dels ogsaa ved et Hensyn til Strafanstaltens Art og Formaal. Dens Befolkning var jo for en stor Del Betlere, Løsgængere, uregerlige Tjenesteyende o. l., og den har derfor i personal Henseende endnu mere end andre samtidige Strafanstalter haft Præget af et Tvangsarbejdshus snarere end af et Korrektionshus. Dommen udtaler derfor ogsaa udtrykkelig, at de skete Uordner ikke ere saa grove, at der kan være Grund til Bestillings Fortabelse for nogen af de Tiltalte, hvorhos den anfører følgende overordentlig betegnende »formildende Omstændigheder«: For Nyeboes Vedkommende, at han siden 1800

har lidt af en smertelig og krampagtig Gigt, som ej alene i lang Tid nødte ham til at holde Sengen, men endog siden havde den Følge, at han ej kunde gaa uden Krykker, hvilken beklagelsesværdige Tilstand naturligvis maa have hindret ham i at føre et saa skarpt og nøjagtigt Opsyn med Stiftelsen, som ellers paalaa ham. Hvad Spindemesteren angaar, viser det sig, at en specielt for ham af Inspektionen udarbejdet Instruks aldrig er kommen ham i Hænde, men er bleven liggende hos et af Inspektionens Medlemmer!

Under disse Omstændigheder fastsættes Straffen for hver til en Bøde af 50 Rdlr. Dette Beløb tager sig yderst beskedent ud, men derved er dog at erindre, at Nyeboes aarlige Pengeløn ifølge den ovenfor omtalte af ham i 1797 afgivne Beretning var 100 Rdlr., medens Spindemesterens androg 105 Rdlr. samt 5 % af Spindet, hvilket omtrent løb op til 25 à 30 Rdlr. aarlig. Desuden bleve de in solidum tilfundne at udrede 100 Rdlr. i Salær til Aktor ved Underretten, samt Raun til Defensor sammesteds 20 Rdlr.; Nyeboes Defensor fik intet tilkendt, da han ingen Paastand havde gjort i saa Henseende.

Endnu skal af Dommens Indhold anføres, at saavel Byfogden som Byskriveren, der have haft med Sagen at gøre; mulkteres for Forhaling af denne. Bl. a. har en Forhørsudskrift henligget paa Byskriverens Kontor fra d. 8. Februar til den 11. Maj, og Sagen altsaa saalænge staaet stille, i hvilken Anledning baade Dommer og Skriver straffes, førstnævnte, fordi han ikke har afhentet, og sidstnævnte, fordi han ikke har afleveret den.